



דרישבו

פרשת כי תצא, תשע"ט, מספר 1335

שיח הלב וקיום הבטחות

יאיר ברקאי

גם שבועה שהיא בלב בלבד. בניגוד לדברי שמואל (שבועות כו ע"ב), מדרש הלכה זה מבין שיש משמעות מחייבת גם לדיבור פנימי של האדם עם עצמו, בלבו. כלומר, לא רק מילות השבועה המבוטאות בקול ויוצאות משפתו של אדם אל העולם הן המחייבות אותו, אלא גם גמירות הלב – ההחלטה הפנימית להישבע, גם אם אין לה ביטוי חיצוני כלשהו – מחייבת באותה המידה.

כלומר, גם אם אין שפתו של האדם דובבות את ההבטחה שמקורה במחשבתו, היא מחייבת.

הרמב"ם מתייחס לפסוקנו הנ"ל, בספר המצוות, מצות עשה צד, ובין היתר הוא כותב את הדברים הבאים:

אמנם הכוונה המגעת מכל מה שזכרתי לך שמצות עשה הוא לקיים כל מה שביטא האדם מחיוב על עצמו באי זה דבר שיהיה מן הדברים.

בדבריו במצוות לא תעשה קנז, "לא יחל דברו", הרמב"ם מתמקד באי קיום נדר או התחייבות דומה לנדר: "כגון שידור לבדק הבית או לצדקה או לבית הכנסת והדומה לו". אבל כאן, במצוות העשה: "מוצא שפתיך תשמר" הוא מרחיב לכל מוצא השפתיים.

הרחבת התחום של תחולת המצווה גם לענייני חולין מתבטאת גם בהשלכות של הפסוק: "הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בקלבו" (תה' ט:ב).

הסיפא של הפסוק מעידה על 'דיבור הלב' ומהווה אבן בוחן להתנהגות מוסרית של האדם המאמין. כפי שקבע ראב"ע בפירושו על הפסוק:

ודובר אמת בלבבו - והוא כל האדם.

או בלשון 'נפש החיים':

כוחו של הדיבור נובע מהיותו עיקר נפש האדם.³

כפי שמשקף במעשהו של רב ספרא⁴ המובא בדברי חתנו של רש"י, ר' יהודה בר' נתן,

פרשתנו, המרובה במצוות (שבעים וארבע), עוסקת גם במצוות קיום הבטחות לגווניהן השונים; נדרים, שבועות וכיו"ב ביטויי שפתיים שאדם ביטא, והוא מצווה לקיים את דבריו.

"מוצא שפתיך תשמר ועשית כפאשר נדרת לה' א-להיך נדבה אשר דברת בפיק' (דב' כג:כד). לכאורה, הסיפא של הפסוק: "אשר דברת בפיק' אינו מובן. מה הוא מוסיף על הרישא של הפסוק: "מוצא שפתיך תשמר"? ומה מובן דיבור הפה, וכי יש דיבור שאינו בפה?

מענה לשאלותינו ניתן בפירושו של רבי חיים בן עטר¹ על אתר:

ואומר: 'אשר דברת בפיק' יתבאר על דרך אומרם בזהר (ח"ג רצ"ד א) בפסוק (קה' י:כ) "כי עוף השמים יוליד את הקול", כי כשאדם חושב בדעתו מחשבה שפתותיו דובבות מעצמן בלא ידיעתו, והוא אומר: 'אשר דברת בפיק' כי הגם שלא עשה אלא מחשבה פיק דיבר מה שחשב, ולזה דקדק לומר: 'בפיק', שאם לא כן למה הוצרך לומר בפיק וכי אין אנו יודעים כי הדיבור הוא בפה? ולדברינו יבא על נכון...

לפיכך ניתן להסביר, שהרישא עוסקת בהבטחה שמבטא האדם בידועין ובמתכוון, ואילו הסיפא מתכוונת להבטחה שהיא פרי מחשבת האדם שלא התכוון לבטא בשפתו אלא "שפתותיו דובבות מעצמן בלא ידיעתו", והתורה מחייבת אותו לקיים הבטחתו אף במקרה דנן.

מדרש תנאים² לפסוקנו (דב' כג:כד) מנסח את ההתייחסות למחשבת הלב בדרך הבאה:

'מוצא שפתיך' אין לי אלא שהוציא בשפתו. גמר בלבו מנין? ת"ל: "כל נדיב לב" (שמ' לה:כב).

המדרש לומד מן הביטוי "נדיב לב" כי יש נדיבות שהיא בלב בלבד, ועל כן, לטענתו, יש

* ד"ר יאיר ברקאי, ראש מכללת ליפשיץ לשעבר.

¹ מגדולי פרשני המקרא בתקופת האחרונים, מרוקו 1696 - 1743 ירושלים.

² מדרש תנאים לדברים, מהדורת הופמן, תל אביב תשכ"ג.

³ רבי חיים מוולז'ין, וילנה תרל"ד, שער ב, פרק יד.

ומה אם שיח הלב ובעליו וקולו אינם מסכימים זה עם זה? בכך עוסק השיר הבא:

2. דחוי/ מירון ח. איזקסון⁶

ומה על אדם

אשר לפתע קולו דוחה אותו,

והוא לוחש לקול

"לא כמוך אני רוצה להשמע

בדבור, בצעקה או בתפלה".

דירי גופו הפרוצים בעצמותיו

יודעים להיות סלחנים ממנו:

"כלנו בחרנו להשמע בקול הזה,

זכר לו את בכיו הראשון".

ומה קורה לקול אשר לפתע בעליו קץ בו,

לוחש הקול באזני האדם

"לא תוכל להאלימני מנפשך

כי רק בשמך דברתי כל ימי".

ומה על אדם שרוצה להשתתק:

מוצא את רעשיו ממשיכים בלעדיו להשמיע,

עד שקולו המורד יתיר להם אחרת.

על רקע הדו-שיח שמשקף השיר, מן הראוי שנפנים את דברי רבי נחמן מברסלב (ליקוטי מוהר"ן, כב, ז):⁷

לעולם מדברים בך שני קולות.

השקט יותר הוא, בדרך כלל, הקול החפץ בתכלית.

איש איש ותכליתו ובלבד שנהיה קשובים ל'קול השקט' שבתוכנו ונשמור מוצא שפתינו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il; ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בפירושו למסכת מכות (כד ע"א ד"ה ר'רב ספרא):

בשאלתות דרב אחא (שאלתה לו) והכי הוה עובדא (וכך היה המעשה): דרב ספרא היה לו חפץ אחד למכור. ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע, ואמר לו: תן לי החפץ בכך וכך דמים. ולא ענהו מפני שהיה קורא קריאת שמע. כסבור זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו. והוסיף אמר: תנהו לי בכך יותר. לאחר שסיים קריאת שמע, אמר לו: טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך.

אמנם, אין מעשה רב ספרא מייצג את ההלכה הנורמטיבית, אלא רמה של חסידות, אך היא מכוונת להתנהגות מוסרית המבטאת יושרה והגינות שבהן מחויב כל אדם.

אשר על כן, אנו אומרים כל יום בתפילת השחר: "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ודובר אמת בלבבו".

גם בספרות העברית ניתן למצוא התייחסות ל'דיבור הלב', או 'הקול הפנימי', שהזכרנו בדברינו הקודמים. להלן שתי דוגמאות:

1. חיים נחמן ביאליק, "גילוי וכיסוי בלשון",⁵ 1915:

ומי יודע, אולי באמת הדבור שמבראשית נזרק לא מבין שנים, בין אדם לחברו, בתור כלי שרת חברתי, מעין דבור שלא לשמו, אלא דוקא מפי האדם היושב יחידי, בין אדם לעצמו, בתור צורך נפשי, מעין דבור לשמו גרידא, בחינת 'בתוכי ישתומם רוחי ועם לבבי אשיחה'... (בהסתמך על תה' עז:ז; ושם, קמג:ד) לא נתקררה דעתו של אדם הראשון עד שהשמיע את עצמו לאזניו.

יכולת האדם לשוחח עם לבבו ולהשמיע את עצמו לאזניו, מעניקה, כביכול, לשיח הלב מעמד עצמאי המחייב את האדם לקיים הבטחותיו והחלטותיו, הגם שלא נהגו במבע שפתיים.

לפיכך יש לתת את הדעת, עד כמה מחויב האדם לעצמו לקיים הבטחותיו שנתן לגבי דידו, ולא כלפי חברו או אלהיו. האם גם במקרה דנן שיח הלב יחייב את בעליו, למרות שלא הגיע לכלל "מוצא שפתיך תשמר"?

⁴ וכך הם פני הדברים אף בסיפורים אחרים אודות רב ספרא וחכמים אחרים. כגון בסיפור על חמורו של רב ספרא המסופר בבבא קמא קטז ע"א; וכן בסיפור על חייא בר אשי ואשתו, קידושין פא ע"ב וכיו"ב.

⁵ כל כתבי ח"נ ביאליק, ת"א תשכ"ה, עמ' רג.

⁶ מתוך ספר שיריו האחרון: הגיע הזמן להישמר מעצמנו, חולון תשע"ט, עמ' 21. הציטוט נעשה בהסכמתו האדיבה של המשורר.

⁷ מתוך: אין מקום רחוק, ת"א 2011, עמ' 85.